

Landbruks- og matdepartementet
postmottak@lmd.dep.no

Oslo, 28.04.2023

Innspill til ny dyrevelferdsmelding

Storfe

- Storfeets biologi:
Studier av storfe under seminaturalige forhold og av viltlevende beslektede arter viser blant annet at;
  - Storfe er sosiale dyr som lever i flokk, og har synkron atferd. Det sosiale systemet er bygd på både rangordning og preferanser. Mor og døtre beholder tette bånd hele livet. Storfe slikker stadig andre individer, denne atferden er også basert på rang.
Blant annet vil alder, horn og personlighet være av betydning for rangen¹.
  - Etter kjønnsmodning lever okser i egne flokker (yngre dyr) eller lever alene (eldre dyr)².
  - Flokkene vandrer over store områder på jakt etter gode beitemarker, og kan tilbakelegge flere kilometer hvert døgn².
  - Under seminaturalige forhold vil melkekyr ligge i gjennomsnitt 10 -12 timer pr. døgn. De beiter 7-9 timer pr. døgn og bruker tilsvarende tid på drøvtygging¹.
  - Under seminaturalige forhold vil kyr isolere seg fra flokken kort tid før fødsel. Kua har sterkt morsatferd med slikking, omsorg, amming og beskyttelse av kalven. Ku og kalv danner sterke bånd etter få minutter¹. De første ukene etter kalving dier kalven ca. 10 ganger/døgn. Kalvene avvennes fra 7-9 måneders alder¹.

Dyrebeskyttelsen Norge

- Diing er en sterkt motivert atferd hos kalven¹.
- Betydning og omfang:

Tall hentet fra Animalias rapport «Kjøttets tilstand 2022», viser at det i 2022 var ca. 897 000 storfe i Norge. Av disse var det ca. 211 000 melkekyr og ca. 109 000 ammekyr. 70,9 % av melkekyr er i løsdriftfjøs³, noe som betyr at fortsatt står 29,1 % (nesten 1/3) av kyrne i bås-fjøs og er oppbundet store deler av året.
- Produksjon og driftsopplegg, herunder omtale av ku, kalv, ungdyr, okse, melkeproduksjon, kjøtt osv.:
  - **Ku og kalv i melkebesetninger:**

Det er vanlig å skille ku og kalv kort tid etter fødsel. Dette forhindrer mulighet for naturlig atferd både for kua og kalven, som i naturen ville gått sammen i mange måneder. Studier har vist at amming/diing kan være bra for både kua og kalven. Fordeler for kalven er blant annet utløp for sin dietatferd og dermed mindre fare for stereotyp atferd f.eks. suging på innredning, gir mindre sykdom og økt sosial læring¹. Amming gir blant annet redusert forekomst av mastitt¹, som er den vanligste sykdommen hos melkekua. Norske fjøs er generelt ikke tilrettelagt for at ku og kalv kan gå sammen over tid. Heldigvis er det forsket en del på dette de senere årene og det finnes løsninger som er gjennomførbare. Dyrebeskyttelsen Norge mener det å separere ku og kalv er blant de tristeste sider av norsk husdyrhold.
  - **Okser:**

I dag kommer okser i all hovedsak aldri utenfor fjøset i løpet av det halvannet året de lever. Ukastrede okser over seks måneder er unntatt fra kravet om beite eller luftegård⁴. Mange okser holdes i små binger og det settes ofte dyr av ulik alder sammen, noe som resulterer i «mobbing». Dette påvirker dyrene både fysisk og mentalt og medfører dårlig velferd. I binger er det lov med drenerende gulv på hele arealet, noe som er et unntak fra kravet om at liggeplassen skal være bekvem, tørr, ren og trekkfri⁴. Måten de fleste okser holdes på i dag er uforenlig med god dyrevelferd og det er behov for endringer. Hold av okser må tilrettelegges slik at det ikke går ut over bondens sikkerhet. Kastrering bør vurderes som et tiltak for å ivareta

Dyrebeskyttelsen Norge

dyrenes velferd, bondens sikkerhet og utnytte beiteressurser som i dag ikke benyttes.

- Innredningssystemer

- **Båsfjøs** vil i stor grad forhindre dyrene fra å utøve naturlig atferd. Fri bevegelse er viktig for at storfe blant annet skal kunne ha det viktige sosiale flokklivet og for god helse. I stortingsmeldingen om dyrehold og dyrevelferd (St.meld. nr. 12 2002-2003) var innføring av løsdrift for alt storfe innen 20 år en viktig målsetning siden «Oppbinding av ku på bås er en av de situasjoner i vårt dyrehold hvor frihetsberøvelsen for dyrene er aller størst. Bevegelsesfriheten reduseres ytterligere ved bruk av kutrener⁵.». Det ble vedtatt å avvikle båsfjøs innen 2024, men dette har blitt utsatt til 2034. I forbindelse med at løsdriftskravet ble utsatt, ble det iverksatt tiltak som skal kompensere for frihetsberøvelsen dyrene utsettes for ved å være oppbundet i fjøset. Storfe i båsfjøs skal ha lenger beitetid (16/12 uker), de skal sikres mulighet til regelmessig mosjon og fri bevegelse resten av året og det er krav om kalvingsbinge⁴.

I båsfjøs er det lov å bruke kutrener⁴. Rådet for dyreetikk uttalte i 1994 at bruken av kutrener bør avvikles⁶. Begrunnelsen for dette er blant annet at kutrener legger sterke begrensinger på kuas bevegelsesfrihet, og utgjør en betydelig stressfaktor for noen dyr. Dette kommer i tillegg til begrensingene kua allerede opplever ved å stå oppbundet på bås. Veterinærforeningen uttalte i 2018 at «Fastmonterte innretninger som påfører dyr ubehag ved utføring av normal atferd bør være forbudt.»⁷.

- **Løsdrift** gir større mulighet for god dyrevelferd, men det avhenger av at fjøset er godt utformet, slik at man blant annet tar hensyn til rangordningen i flokken. Dyrebeskyttelsen Norge mener at ingen dyr skal stå bundet eller sperres inne i bur eller annen innretning som hindrer naturlig adferd som er viktig for dyrets velferd.

- **Oppstalling kalv**

I dag tas de aller fleste kalver i melkeproduksjonen fra mor kort tid etter fødsel. Kalver står oftest i enkeltbokser i opptil 8 uker, før de flyttes sammen

Dyrebeskyttelsen Norge

med andre kalver i fellesbinger. Kalven gis vanligvis restriktive mengder med melk/melkeerstatning. Dette går sterkt imot mot kalvenes naturlige behov. Enkeltboksene gir blant annet veldig liten mulighet til bevegelse og lek, samt fratrar kalven muligheten til å være sosial.

Dyrebeskyttelsen Norge mener:

- ❖ Forskrift om hold av storfe må oppdateres.
- ❖ I nybygg må det stilles krav til at ku og kalv får være sammen, og det bør legges til rette for at det kan gjøres endringer i eksisterende fjøsbygg.
- ❖ Okser bør kastreres for bedre dyrevelferd, og ha tilgang på beiteområde. De skal også ha mulighet for daglig mosjon.
- ❖ Det må stilles krav til at okser har tilgang på en bekvem, tørr, ren og trekkfri liggeplass.
- ❖ Okser av ulik alder og vekt skal ikke blandes i samme bing.
- ❖ Det må innføres forbud mot båsfjøs så raskt som mulig, og i alle fall sikre at det vedtatte forbudet mot båsfjøs fra 2034 blir gjennomført.
- ❖ I perioden fram til forbudet mot båsfjøs trer i kraft, er det viktig at overgangsreglene i forskrift om hold av storfe overholdes, og at melkekyr på bås får daglig mulighet til fri bevegelse. Dette må følges opp av Mattilsynet.
- ❖ Det må innføres umiddelbart forbud mot bruk av kutrener.

Kilder:

¹Norsk veterinærtidsskrift, *Velferd hos storfe*, fagartikkel nr. 9 2011.

²Jensen, P., *Dyras atferd*, Landbruksforlaget 2001.

³Animalia, *Kjøttets tilstand 2022*, rapport oktober 2022.

⁴Forskrift om hold av storfe

⁵St.meld. nr. 12 2002-2003

⁶Rådet for dyreetikk, *Uttalelse om kutrener*, 1994

⁷Den norske veterinærforening, *Bruk av kutrener*, politisk standpunkt 2018.

Gris

- Grisens biologi:

Utgangspunkt for dagens gris er villsvinet. Studier av villsvin i naturen forteller om hva som er viktige atferder for griser i landbruket, og tamgriser i naturen oppfører seg omtrent som villsvin. Villsvin og forvillede griser danner flokker, som består av en eller flere familiegrupper. En familiegruppe er ei purke og hennes avkom. Kjønnsmodne råner forlater flokken etter noen år og lever oftest alene. Flokken vandrer over store områder, blant annet for å lete etter mat (beiter). Når grisen beiter, roter den med trynet i jorda. Griser har veldig god luktesans, og bruker dette blant annet til å finne mat og til å gjenkjenne hverandre. Snutekontakt er grisens viktigste atferd for å identifisere og hilse på hverandre. Det er spesielt viktig i kontakten mellom mor og avkom. Griser er veldig sosiale med hverandre. De har også rangorden, og størrelse og alder avgjør rangforholdet. Rang er av mindre betydning for frittlevende griser, men er en viktig del av den sosiale strukturen for griser i innendørs produksjon. Griser trives i skog og mark, men er tilpasningsdyktige. I naturen er griser aktive på dagen og overnatter i bol/rede, som de lager av ulikt plantemateriell. Hvilebolet holdes rene for urin og gjødsel. Griser kan ikke svette og regulerer kroppstemperaturen ved å oppholde seg i skyggen og ved å legge seg vann eller gjørme.

Et par døgn før fødsel forlater purka flokken og leter etter gunstige fødselsplasser. Purka graver en grop i bakken med trynet og finner deretter ulikt plantemateriell som hun bruker for å lage et rede. Omtrent 10 til 14 dager etter grising vender purka og ungene tilbake til flokken. Denne isoleringen er nødvendig for å etablere gode bånd mellom mor og unger. Først når grisungene er omkring fem uker gamle, begynner de for alvor å ta til seg fast føde. Ungene er i gjennomsnitt avvent etter 17 uker (4-5 måneder)¹.

- Produksjon og driftsopplegg, herunder omtale av avlspurke, smågris, slaktegris, purkinger, utedrift osv.

Dyrevelferdsloven §23 slår fast at dyr skal holdes i et miljø som tilfredsstiller deres artstypiske behov, gir mulighet for stimulerende aktiviteter og bevegelse samt gir økt trivsel og god helse. I dagens intensive griseproduksjon lever grisene innendørs med høy dyretetthet, og i et miljø med lite stimuli og liten variasjon, og denne måten å leve på oppfyller ingen av kravene i loven. I dag er arealkravet slik at for

eksempel en slaktegris som er over 110 kg kan leve på 1 m² i gruppebinger². Dette gjør at grisene mangler tilstrekkelig mulighet for å utføre normal atferd som lek, utforskning og normal sosial interaksjon. Griser har rangorden, noe som er av mindre betydning for frittlevende griser. Det er derimot en viktig del av den sosiale strukturen for griser i innendørs produksjon. Dette skyldes begrenset tilgang på plass, mat og liggesteder, som er viktige ressurser for grisen¹. Dette kan blant annet medføre aggresjon. God plass er vesentlig for god dyrevelferd.

Det er krav om at gris til enhver tid skal ha tilgang på tilstrekkelig mengde materiale som de kan undersøke, rote i og sysselsette seg med². Hva som er tilstrekkelig mengde, er ikke definert.

Mattilsynets tilsynskampanje³ avdekket regelverksbrudd hos mer enn halvparten av besetningen som ble inspisert. De vanligste regelverksbrudd var mangel på rotmateriale (1/3 av besetningene), deretter mangel på strø og mangelfull behandling av syke og skadde dyr. Dette viser at en stor andel av grisebesetningene ikke følger lovens minimumskrav.

- Innredningssystemer

- **Fødebinger:**

St.meld. nr. 12 2002-2003 var tydelig på at fiksering av purker i perioden omkring fødsel medfører store restriksjoner på normal atferd i en situasjon der purka har særlig sterke atferdsmessige behov. Selv om det generelt er forbudt å fikse gris, gis det unntak blant annet før og etter grising (spesielt urolige purker). Små fødebinger og lite materiale for redebygging kan være årsaker til at purker blir urolige. Purker har blant annet sterkt behov for å bygge rede i forkant av fødsel.

Fiksering gir en ekstrem begrensning på bevegelsesfriheten, noe som igjen gir øke stress og uro. Det forhindrer også den viktige kontakten mellom purka og grisungene. Minstekravet til fødebinger har ikke endret seg etter at forskrift om hold av svin kom i 2003. Purkene har derimot blitt større, kullstørrelsen har økt og vi vet mer om grisens behov.

Dyrebeskyttelsen Norge

- **Gulvtype og bingearreal:** generelt for lite areal per gris og for lite miljøberiking. Det er krav om at griser skal ha en bekvem, tørr, ren og trekkfri liggeplass med passe temperatur³. Den vanligste gulvtypen er betonggulv med strø (flis), noe som i all hovedsak verken oppfyller kravet til liggeplass eller grisens behov for rotmateriale.
- Inngrep:

Stortinget vedtok i 2002 et forbud mot kirurgisk kastering av gris gjeldende fra 2009⁴. Dette forbudet har ikke blitt gjennomført. I dag finnes det alternativer til kirurgisk kastrering.
- Avl:

Dagens purker får unormalt mange og store kull. Gjennomsnittlig kullstørrelse i 2022 var på 16 grisunger, derav 14,9 levendefødte. Utviklingen de siste fem årene viser at kullstørrelsen er stadig økende⁵. Rådet for dyreetikk utalte i 2009 at man ikke må ha kullstørrelser som overstiger antall spener til purka (oftest 14-16 spener). Det ble også uttrykt bekymring for økende behov for kunstig oppfôring av spedgriser, som gjør at grisungens sugebehov og behovet for omsorg ikke dekkes⁶. Store kull har negativ effekt på velferden til både purka og grisungene, for eksempel veldig høy melkeproduksjon med stor risiko for dårlig hold og påfølgende liggesår for purka og høy dødelighet for grisungene. Dødeligheten i 2022 var på 6,9 % dødfødte og dødelighet fram til avvenning var på 12 %, totalt 18,9 %⁵.
- Transport:

På grunn av at slakting av gris i et større område samles på ett slakteri, blir det lenger reisevei for en del av dyrene. Det er særlig bekymring for transportavstander som gjør at sjåføren må hvile etter 4,5 timers kjøretid. Dyrebeskyttelsen Norge mener all oppholdstid på transportbil mens bilen står stille, vil være negativt for dyrevelferden. Vi har fått informasjon fra flere hold om at slik «ståtid» medfører økt risiko for slåssing mellom grisene. Dette kommer i tillegg til at slaktegriser fra forskjellige binger og dermed uten etablert rangordning, står sammen på bilen, noe som i seg selv medfører slåssing. Det bør derfor være krav om to sjåførere på transporter som kan ende opp med så lang reisetid at sjåføren må hvile underveis, slik at sjåførens behov for hvile ikke går ut over dyrevelferden.

Dyrebeskyttelsen Norge

- Slakting:

Mesteparten av slaktegriser bedøves med CO₂-gass. Finne alternativer til CO₂-gass som gir mindre ubehag for dyret i slaktesituasjonen.

Dyrebeskyttelsen Norge mener:

- ❖ Forskrift om hold av svin kom i 2003, og er utdatert. Det er behov for å basere kravene i forskriften på ny fagkunnskap. Forskriften må oppdateres.
- ❖ Griser må sikres tilgang på tilstrekkelige arealer og et variert miljø for å få tilfredsstilt sine naturlige behov. Bruk av uteareal kan imøtekomme dette kravet. Minsteareal for hold av gris må økes betraktelig, basert på tilgjengelig forskning.
- ❖ Gjennomsnittlig kullstørrelse er i dag for høy, og det må være et avlsmål å redusere kullstørrelsen, som ikke bør overstige 12-14 grisunger.
- ❖ Kirurgisk kastering av gris for å hindre ranelukt må forbys snarest, og erstattes med bruk av immunologisk kastrering.
- ❖ Totalforbud mot fiksering av purker i forbindelse med fødsel. Spegrisdødelighet som skyldes at purka ligger i hjel ungene sine må bekjempes på andre måter, for eksempel gjennom å avle på purker med bedre fysikk.
- ❖ Større fødebinge.

Kilder:

¹Jensen, P., *Dyras atferd*, Landbruksforlaget 2001.

² Forskrift om hold av svin.

³ Mattilsynet, *Nasjonal tilsynskampanje om velferd for svin 2021-2022*

⁴ St.meld. nr. 12 2002-2003

⁵Ingris, *Årsstatistikk 2022*. <https://norsvin.no/wp-content/uploads/2023/04/Arsstatistikk-2022.pdf>

⁶Rådet for dyreetikk, *Dagens husdyravl i et etisk perspektiv*, 2009. https://www.radetfordyreetikk.no/wp-content/uploads/2009/06/2009-Uttalelse_husdyavl-i-et-etisk-perspektiv.pdf

Sau

- Sauens biologi:

Sauer er flokkdyr som har stor motivasjon til å følge andre sauer. Det er forskjellig hvordan de ulike sauerasene flokker seg. Den desidert vanligste rasen, norsk kvit sau, beiter oftest i små familiegrupper og sprer seg dermed mer ut i landskapet, mens spælsauen går sammen i større flokker. Største delen av døgnet brukes til beiting og drøvtygging. Naturlig atferd er at søyer forlater flokken når hun skal lamme og finner seg en skjernet plass¹.

- Produksjon og driftsopplegg:

Sau står oftest oppstallet innendørs i fellesbinger vinterstid. Det er krav om at småfe skal holdes på egnet beite minst 16 uker i året².

- Innredningssystemer:

Det finnes ingen konkrete arealkrav innendørs². Dette medfører at sauer ofte har liten plass å bevege seg på store deler av året. I de fleste norske sauefjøs brukes spaltegulv i hele bingen. Sauen ligger 60 – 70 % av døgnet, derfor er liggeunderlaget viktig³. En litteraturstudie fra NMBU i 2005 viste at sauer med full ull hadde en tendens til å velge spaltegulv, mens etter klipping velges oftest helt gulv med underlag som holder på varmen, eks halm. Sauens mulighet til å velge underlag bør lovfestes.

- Avl:

Den desidert vanligste sauerasen er norsk kvit sau. Dette er en fruktbar rase, noe som har resultert i at det ikke er uvanlig med trillinger eller enda flere lam. For mange lam kan gi store dyrevelferdsmessige utfordringer. Høyt lammetall er en stor påkjenning for søya både før og etter fødsel, gir økt risiko for sykdom hos både søye og lam og fører til lammeta⁴. Rådet for dyreetikk uttaler at «Dagens saueavl gir til dels alvorlige helsemessige og velferdsmessige problemer for søyer og lam. Rådet vurderer situasjonen som dyrevelferdsmessig og etisk uakseptabel.».

- Transport og slakting:

Stor risiko for stress i forbindelse med driving. Dette gjelder både ved sanking på beite, når dyra skal på transportbil og på slakteriet.

- Tap og sykdom på utmarksbeite:

Tall hentet ut fra Landbruksdirektoratets statistikk⁵, viser at nærmere 1,9 millioner

Dyrebeskyttelsen Norge

dyr (737 127 søyer og 1 865476 lam) ble sluppet på utmarksbeite i 2022. Det meldes om at 107 552 dyr (27 208 søyer og 80 344 lam) ikke kom hjem igjen fra utmarksbeite. Dette utgjør et tap på 5,77 %. Tall fra Miljødirektoratet (Rovbase)⁶ viser at det ble gitt erstatning for 16 173 dyr (2 423 søyer og 13 750 lam) i 2022. Det betyr at mer enn 91 000 sau og lam (85 %) døde på utmarksbeite av andre årsaker enn påvist tap til rovvilt. Eksempler på andre tapsårsaker er giftige planter (eks alveld), flått, fluelarver, innvollsparasitter, ulendt terreng der dyrene utsettes for ulykker, påkjørsler mm. Mattilsynet uttalte i 2017 at tapet av dyr på utmarksbeite er fortsatt en av de største dyrevelferdsutfordringene i Norge⁷. I dag er det et krav om tilsyn minst en gang per uke mens sauene er på utmarksbeite i områder uten særskilt risiko. Ved mistanke om økt fare, skal dyra ha oftere tilsyn slik at sykdom, skader, avmagring eller andre årsaker til dårlig velferd oppdages så tidlig som mulig².

Dyrebeskyttelsen Norge mener:

- ❖ Tapstallene på utmarksbeite, på rundt 1000 sau pr dag gjennom beiteperioden, er uakseptabelt høy, og det må iverksettes målrettede tiltak for å få tapstallene ned. Det må utarbeides en plan for hvordan tap som ikke skyldes rovvilt skal forhindres.
- ❖ Dagens krav om tilsyn på utmarksbeite er ikke tilstrekkelig, her er det stor risiko for blant annet langvarig lidelse.
- ❖ Sau innendørs må sikres tilstrekkelig plass, miljøberikelse og gode, egnede liggeplasser. Det må innføres lovfestede arealkrav innendørs, som er vitenskapelig basert.
- ❖ Utstrakt bruk av luftegårder året rundt bør være lovpålagt
- ❖ Kullstørrelse må reduseres til et nivå som er dyrevelferdsmessig forsvarlig.
- ❖ Det bør utføres en vurdering av hvordan driving, transport og slakting av sau foregår, og hvordan dette påvirker dyrevelferden.

Kilder:

¹Agropub, *Atferd og velferd hos sau*, fagartikkel 2018. <https://www.agropub.no/fagartikler/atferd-og-velferd-hos-sau>

²Forskrift om velferd for småfe

³Nibio, *Hvilket liggeunderlag foretrekker sauene?*, 2016. <https://www.nibio.no/nyheter/hvilket-liggeunderlag-foretrekker-sauene>

⁴Rådet for dyreetikk, *Etiske vurderinger av dagens saueavl*, 2015

⁵Landbruksdirektoratet, *PT-900 Antallstatistikk ut fra søknad om produksjonstilskudd*, https://ldir.statistikdata.no/pt-900_del2_2022_land.html. Tallene er hentet ut 17.4.2023.

⁶Miljødirektoratets database Rovbase, <https://www.rovbase.no/>

⁷Mattilsynets årsrapport 2017

Geit

- Produksjon og driftsopplegg:

Geiter holdes i all hovedsak for melkeproduksjon. Siden hovedfokus for geitehold ligger på melkeproduksjonen, må geita føde killinger hvert år. Killinger som ikke kan gå inn i melkeproduksjon eller avl, det vil si de fleste hannkillingene, blir slått i hjel på gården kort tid etter fødsel. Dette er etisk problematisk og strider mot dyrevelferdsloven § 3, som sier at alle dyr har egenverdi ut over nytteverdien de måtte ha for oss mennesker. Det er kan også være en belastning for bonden, som må avlive mange friske dyr¹.

- Innredningssystemer:

Ingen arealkrav innendørs², noe som kan gi liten bevegelsesfrihet store deler av året.

Dyrebeskyttelsen Norge mener:

- ❖ Geit innendørs må sikres tilstrekkelig plass og miljøberikelse. Det må innføres lovfestede arealkrav innendørs, som er vitenskapelig basert.
- ❖ Det må arbeides for å finne alternative løsner for killingene som i dag avlives. Ved oppfôring må det sikres at dyras behov ivaretas.
- ❖ Rutineavliving av et stort antall dyr utført av bonden selv, bør være underlagt tilsyn i form av at Mattilsynet regelmessig utfører tilsyn med utstyret og teknikken bonden bruker.

Kilder:

¹Rådet for dyreetikk, *Bruk og kast i husdyrproduksjonen – et samfunnsetisk problem*, 2015

²Forskrift om velferd for småfe

Fjørfehold

I industrielt fjørfehold lever fuglene i all hovedsak i store flokker, hvor det er utfordrende og ressurskrevende å vurdere hvert enkelt dyrs helse og velferd. I tillegg til dyretettheten, vil forhold som luftkvalitet, temperatur, vanntilførsel, lys osv. være vesentlig for dyrenes helse og velferd. Dersom det oppstår feil i systemene som skal ivareta dyrenes levemiljø, vil det medføre store plager, lidelse og død for mange dyr. Vi anser at de fleste fjørferaser har store helseutfordringer, og dermed velferdsutfordringer, på grunn av avl som retter seg mer mot ytelse og tilvekst enn helse. Generelt mener vi at industrielt fjørfehold i Norge ikke tar hensyn til fuglenes naturlige atferd og behov.

Det er behov for store endringer innen fjørfehold dersom den skal oppfylle dagens krav om etikk og dyrevelferd. Raser som er avlet både på kjøtt og eggproduksjon, kan gi en sunnere dyr og kan være en mulig måte å avhjelpe dagens ekstremavlede eggleggere og slaktekylling.

Generelt om plukking av fjørfe:

Plukking er når dyrene løftes og bæres i forbindelse med slakting/avliving. Forskrift om hold av høns og kalkun sier at innfangning og annen håndtering av fjørfe skal skje skånsomt slik at dyra ikke blir påført skader eller unødig frykt. Det er lov å bære dyra etter begge beina ifølge forskriften. Det medfører fare for dårlig dyrevelferd. Dyrebeskyttelsen Norge mener det må bli krav om å bruke metoder som er mindre belastende for dyrene.

Høns eggproduksjon

- Høns biologisk:

Tamhøns stammer fra bankivahøna, som er en vill jungelhøne fra Sørøst-Asia. Ville hønseflokker ledes av en hane som hersker over 4-10 høner, samt noen ungfugler og kyllinger. Hanen forsvaret reviret mot andre haner. Hønenes viktigste språk er lyder, kroppsstillinger og bevegelse. Lyd er viktig blant annet for kommunikasjon mellom høne og kyllinger. Høner har rangorden. De kan hakke hverandre, men oftest holder det med at en overlegen høne truer hakking for at den andre høna trekker seg unna. Høns er aktive om dagen, om nettene vagler de i trærne. De bruker

Dyrebeskyttelsen Norge

mange timer hver dag på å lete etter mat, og sparker i bakken med beina og hakker deretter med nebbet på samme sted. Høns sandbader for å stelle fjærdrakten, og det utføres hver annen eller hver tredje dag. Før egglegging lager høna et reir på en skjernet plass. Høna legger ca. ett egg i døgnet til hun har lagt 10-15 egg. Deretter begynner hun å ruge, og det tar omtrent 21 dager før kyllingene er klare for klekking. I denne perioden forlater høna kun reiret for å spise eller ta et sandbad. Hos verpehøner er rugebehovet lite fremtredende, mens behovet for reirbygging og å fjerne seg fra de andre hønene er sterkt¹.

- Betydning og omfang:

I 2021 var det 4,16 millioner antall høner i Norge (konsumegg). 6,2 % av disse sitter fortsatt i bur² Dette utgjør nærmere 260 000 høner.

- Produksjon og driftsopplegg:

Dette er etisk problematisk og strider mot dyrevelferdsloven § 3, som sier at alle dyr har egenverdi ut over nytteverdien de måtte ha for oss mennesker.

- Innredningssystemer:

I 2021 ble det klekket nærmere 7,5 millioner kyllinger av verperase². Omtrent halvparten av disse er hanekyllinger. Disse kyllingen er det ikke «behov for», siden de har for liten kjøttfylde til at de regnes som egnet for mat. Dette medfører at årlig kvernes nærmere 4 millioner hanekyllinger levende i løpet av det første levedøgnet. Dette er etisk problematisk og strider mot dyrevelferdsloven § 3, som sier at alle dyr har egenverdi ut over nytteverdien de måtte ha for oss mennesker.

Det er nå lovende resultater ved bruk av gjennomlysning av egg for å påvise kyllingens kjønn lenge før klekking.

- Innredningssystemer, herunder burdrift, løsdrift, miljø:

Flesteparten av norske høner lever i dag i løsdrift, men det er fortsatt tillatt å holde eggleggende høner i bur. Bur legger stor begrensning på hønens mulighet til å utføre naturlig atferd. Selv om løsdrift gir hønene større mulighet til å utføre naturlig atferd, finnes det fortsatt utfordringer her også. Hønene lever blant annet veldig tett sammen, noe som kan utløse fjærhakking. Det er i dag tillatt å ha opptil 9 høner/km² i løsdrift³. Dette medfører svært høy dyretetthet.

Dyrebeskyttelsen Norge

- Avl:

Avlen har fokus på intensiv egglegging, noe som gir velferdsutfordringer for verpehøns. Det er påvist at en stor andel verpehøns har brystbeinsbrudd (kjølebeinet), noe som regnes som smertefullt. En dansk studie ser en sammenheng mellom størrelsen på høna og størrelsen på egget, og hønas alder når hun begynner å legge egg⁴. Dagens fjørfeavl er ikke forenelig med dyrevelferdsloven § 25, hvor det er forbudt å avle frem dyr som ikke er robuste og har god funksjon og helse.

Dyrebeskyttelsen Norge mener:

- ❖ Hold av burhøns må forbys, og burhold må avvikles med kort overgangstid.
- ❖ Endre forskrift om hold av høns og kalkun slik at høner får store nok arealer til å kunne utføre sin artstypiske adferd og til å ha et godt liv sosialt.
- ❖ Avl av verpehøns som gir sykdom og dårlig velferd er forbudt, jf. §25 i dyrevelferdsloven, men praktiseres likefullt i dag. Dette må stanses.
- ❖ Kverning av levende hannkyllinger må forbys og det må tas i bruk metoder for å sortere etter kjønn så tidlig som mulig og mens kyllingen fortsatt er i egget.

Kilder:

¹Jensen, P., *Dyras atferd*, Landbruksforlaget 2001.

²Animalia, *Kjøttets tilstand 2022*, rapport oktober 2022.

³Forskrift om hold av høns og kalkun.

⁴Animalia, *Dansk studie viser høy forekomst av kjølebeinsbrudd hos verpehøner*, 2021.

<https://www.animalia.no/no/gomorning/dyrevelferd/dansk-studie-viser-hoy-forekomst-av-kjolbeinsbrudd-hos-verpehoner/>

Slaktekylling

- Kyllingens biologi:

Kyllingene er i stand til å følge etter høna rett etter fødsel. Første døgnet preges de på mor, både på utseende og lyder, og holder seg nær henne hele tiden. Høna hjelper kyllingene med å finne mat, og hun holder dem varme og trygge under vingene sine. Høna og kyllingen oppholder seg i utkanten av reviret. Fra rundt 2 ukers alder blir kyllingene mer og mer selvstendige og når de er 6-8 uker gamle avviser høna kyllingene og vender tilbake til flokken. Etter en tid blir også kyllingene en del av flokken¹.

- Betydning og omfang:

I 2021 var det mer enn 72 millioner slaktekyllinger i Norge (nesten 76 millioner kyllinger ble klekket)².

- Produksjon og driftsopplegg:

Standard dyretetthet for slaktekylling er maksimalt 25 kg/m². Dersom produsenten er tilknyttet dyrevelferdsprogram øker dyretettheten til hele 36 kg/m². VKM konkluderte i en rapport med at mange former for negativ atferd som påvirker dyrevelferden oppstår når man øker tettheten fra 25 til 33 kg/m². Dette gjelder blant annet redusert aktivitet, oppholder seg mer nært vann og mat, redusert arealbruk og redusert hvile. Tetthet over 33 kg/m² gjør disse negative atferdene enda mer utpreget. Dyretetthet må altså være under 25 kg/m² for at de større velferdsproblemene skal kunne unngås³.

Høy dyretetthet gjør det også vanskelig å få plass til miljøberikelse, noe som er viktig for at kyllingene skal få utløp for sin naturlige atferd.

- Fysisk helse:

Den enorme veksthastigheten til slaktekyllingen medfører mange helseproblemer, blant annet høy forekomst skjelettlidelser og metabolske sykdommer, samt manglende evne til å utføre normal atferd slik som lek.

- Avl:

I dag er den vanligste slaktekyllingrasen Ross 308, som er hurtigvoksende og avlet for god kjøttfylde og god fôrutnyttelse. Rask vekst har mange negative velferdskonsekvenser, blant annet problemer tilknyttet bevegelsesapparatet. Store

Dyrebeskyttelsen Norge

og tunge slaktekyllinger beveger seg generelt lite.

Norsk Kylling har tatt i bruk en mer saktevoksende kyllingrase (Hubbard JA787), og Rema 1000 selger nå kun saktevoksende kyllinger i sine butikker. Norsk Kylling uttaler at de har samme lønnsomhet nå, som før de byttet rase. Dette skyldes blant annet mer kjøtt per fugl hos de mer saktevoksende kyllingene, samt betydelig redusert sykdom og dødelighet⁴. En rapport fra VMK⁵ sier blant annet at nyere studier peker på en mulig positiv effekt på dyrevelferden ved bruk av saktevoksende raser.

Selv om dette er et skritt i riktig retning, gjenstår det mye før man kan si at slaktekyllingen har god velferd. Fjørfe som avles for både egg og kjøtt (dual purpose breed) kan muligens bidra her.

Dyrebeskyttelsen Norge mener:

- ❖ Hurtigvoksende kyllingraser må forbys. Å avle frem disse er i strid med dyrevelferdslovens § 25, og det bør dermed også forbys å importere slike dyr.
- ❖ Endre forskrift om hold av høns og kalkun med strengere krav til dyretetthet for slaktekylling. Dagens maksimale dyretetthet må reduseres kraftig.
- ❖ Hønsefugler bør ha tilgang til uteområder som gir dagslys og frisk luft. I tillegg må de ha miljøberikelse og skjulesteder som tilfredsstillers artens behov.
- ❖ Se på muligheten for at en rase kan brukes til både egg- og kjøttproduksjon.

Kilder:

¹Jensen, P., *Dyras atferd*, Landbruksforlaget 2001.

²Animalia, *Kjøttets tilstand 2022*, rapport oktober 2022.

³Vitenskapskomiteen for mat og miljø (VKM), *Risikovurdering av effekten på dyretetthet på dyrevelferden for slaktekylling*, 2008.

⁴<https://dyrevern.no/landbruksdyr/god-dyrevelferd-lonner-seg-okonomisk/>

⁵Vitenskapskomiteen for mat og miljø (VKM), *Animal welfare of poultry in Norway – scientific review*, 2021.

Kalkun

- Kalkunens biologi:

Dagens tamme kalkun har mange likhetstrekk med ville kalkuner som lever i Nord-Amerika. Kalkunen er et flokkdyr og de lever i familiegrupper. Kalkuner lever blant annet i skogsområder, og de beveger seg over relativt store områder. De leter aktivt etter mat på dagtid, og vagler i trærne om nettene. Kalkuner er gode flyvere.

Fjørstell og sandbad er viktige aktiviteter i løpet av dagen. Hønene lager rede på skjernet sted, og passer godt på ungene sine fram til de er 4-5 måneder gamle.

- Betydning og omfang:

I 2021 ble det klekket mer enn 966 000 kalkunkyllinger i Norge¹.

- Produksjon og driftsopplegg:

Kalkun går fritt i store haller og det er lov å ha opptil 38 kg/m² for kalkuner under 7 kg og opp til 44 kg/m² for kalkuner over 7 kg². Dette gir høy dyretetthet.

- Fysisk helse:

Kalkuner har tilsvarende helseproblemer som slaktekyllingen på grunn av den raske veksten og den store kroppsstørrelsen. Mattilsynet meldte i 2016 om at «Våre inspektører melder om store dyrevelferdsutfordringer ved dagens driftsformer, til tross for at produsentene i stor grad overholder gjeldende særlige krav for denne arten. Sviskader på tråputer, fremtunge dyr med skader på brystet, samt problemer med luftkvalitet, strøkvalitet og manglende rutiner for å ivareta syke og skadde dyr nevnes spesielt.»³. Ifølge næringen er de mest utbredte helseproblemene hos kalkun luftsekkproblemer (ulike stadier av betennelsestilstand i luftsekkene) og brystblemmer. Andre vanlige lidelser er halthet som følge av leddproblemer/skjevstillinger og tarmsykdommen nekrotiserende enteritt³.

Mye av dette er lidelser som skyldes avlen (store, tunge og hurtigvoksende dyr).

Sviskader under føtter (tråputer) og brystblemmer er en kombinasjon av avl og dårlig strøkvalitet.

- Avl:

Kalkuner er, som slaktekylling, avlet frem for stor kjøttfylde og rask vekst. Før 2016 var det forbudt å importere avlsmateriell for mer saktevoksende raser. Etter 2016 har det blitt innført en midlertidig importtillatelse for økologisk kalkun⁴. Det

Dyrebeskyttelsen Norge

er viktig å ha mulighet for å ta inn raser til Norge som vokser saktere enn dagens kommersielle raser gjør.

Dyrebeskyttelsen Norge mener:

- ❖ Som kyllinger, avles også kalkun i strid med dyrevelfersloven § 25. Det må derfor åpnes opp for at mer saktevoksende kalkunraser, som kan utføre mer normal atferd, kan holdes i Norge. Det vil at det må gis en generell tillatelse til å importere slikt avlmateriell (rugeegg) og et forbud mot å importere «monster»kalkuner.
- ❖ Det må stilles strengere krav til levemiljøet, deriblant redusere dyretettheten betraktelig og innføre krav til mer miljøberikelse og tilgang til vagler.

Kilder:

¹Animalia, *Kjøttets tilstand 2022*, rapport oktober 2022.

²Forskrift om hold av høns og kalkun.

³Mattilsynet, *Oppdrag til Vitenskapskomiteen for mattrygghet (VKM) Risikovurdering av velferd hos kalkun/Risk assessment on welfare in turkeys*, 2016

⁴Forskrift om administrative nedsettelse av tollavgiftssatser for landbruksvarer

And

- Andas biologi:

Ville ender har et liv tilknyttet vann, og er gode svømmere og flygere. De beveger seg dårligere på land enn i vann. Mye av maten finner endene under vann, og de bruker nebbet aktivt for å lete etter mat. Mye tid brukes på fjærstell, spesielt for å olje fjærdrakten slik at den holder seg vanntett. Denne prosessen krever mye vann, og anda bruker både vinger og hodet til å skvette vann over seg¹.

- Betydning og omfang:

Det er få kommersielle produsenter av ender i Norge. I tillegg er det noe hobbydyrehold¹. Dette bør medføre at endringer i regelverket, slik at hold av ender blir i samsvar med dyrevelferdsloven, vil være lettere gjennomførbart og kan skje raskere enn ved mange andre dyrehold.

- Produksjon og driftsopplegg + innredningssystemer:

Det finnes ikke i dag et definerte regelverkskrav for hold av and. Ender i kommersiell produksjon holdes frittgående på gulv innendørs, vanligvis uten tilgang til badevann, noe tilsvarende hold av slaktekylling¹. Det finnes ingen krav om tilgang på vann utover drikkevann. Tilgang på badevann vil være viktig for at ender kan utføre normal atferd¹. Dyrebeskyttelsen Norge mener det ikke er godt nok at endene kan dyppe hodet i vann for fjærstell. Det er vist at ender som gis mulighet til det, tilbringer store deler av dagen i vannet. Ender beveger seg dårligere på land, og de er ikke bygd for at beina skal bære kroppsvekten store deler av døgnet. Dette gir redusert bevegelse og øker faren for beinproblemer¹. **Krav om badevann må derfor være med i ny forskrift om andeproduksjon.**

Annen miljøberikelse vil også være viktig for endenes velferd. Eksempler på dette kan være fôr i strøet for å bruke nebbet til å søke etter mat¹.

Mulighet til uteområde vil kunne være med på å gi endene bedre velferd¹.

Dyrebeskyttelsen Norge mener derfor det bør vurderes hvordan man på best mulig måte kan gi ender et egnet uteområde.

- Inngrep:

Nebbtrimming er spesifikt forbudt for høns og kalkun i Norge². Nebbtrimming medfører akutt smerte og behovet for inngrepet skyldes oftest at dyrene ikke får tilfredsstilt sine naturlige behov. Nebbtrimming bør også forbys for ender i ny forskrift.

Dyrebeskyttelsen Norge

Klipping av flyvefjær er tillatt å utføre i Norge. Slik klipping er ikke nødvendigvis ikke smertefullt, men fratrar fuglene evnen til å fly og vil ha stor negativ effekt på dyrevelferden. Dyrebeskyttelsen Norge mener klipping av flyvefjær må forbys.

- Fysisk helse:

Ender som kommer til slakt har relativt ofte øyeproblemer (rennende øyne/øyebetennelse), og det er også sett sår på vingetuppene (Mattilsynets levendedyrkontroll). I 2022 var ascites (ansamling av væske i bukhulen) vanligste årsak til kassasjon hos ender i forbindelse med slakt. Viktigste årsaken til ascites regnes å være avl for rask tilvekst, men også andre stell- og miljøfaktorer kan bidra¹.

Stress er en viktig faktor for redusert helse, blant annet blir endene mer mottagelig for infeksjoner på grunn av redusert immunforsvar. Endene kan stresses av blant annet ulike miljøfaktorer og høy dyretetthet. Ender blir også generelt stresset av menneskelig håndtering, og spesielt ukjente mennesker¹. Tidlig tilvenning til mennesker og positive erfaringer med mennesker kan gi mindre belastning for dyrene.

- Avl:

Ender i kommersiell produksjon er avlet for raskere tilvekst og større brystmuskulatur enn ender i naturen¹. Dette kan blant annet medføre beinproblemer, som blir enda mer uttalt ved at endene ikke har badevann for å avlaste føttene. Det er sterkt bekymrings verdig at også ender avles for rask tilvekst og større kroppsvekt. Dyrebeskyttelsen Norge mener § 25 i dyrevelferdsloven forbyr slik avl.

Dyrebeskyttelsen Norge mener:

- ❖ Hold av ender må forskriftsfestes, blant annet med arealkrav.
- ❖ Det må stilles krav om at ender skal ha tilgang på badevann i ny forskrift.

Kilder:

¹Veterinærinstituttet, *Hold av ender, gjess og vaktler: Naturlige behov og andre forhold av betydning for dyrevelferden*, Rapport 4 – 2023.

²Landbruks- og matdepartementet, *Forskrift om hold av høns og kalkun*, 2002.

Gås

- Produksjon og driftsopplegg:

Det finnes ikke i dag et definerte regelverkskrav for hold av gås.

Dyrebeskyttelsen Norge mener:

- ❖ Hold av gås må forskriftsfestes, blant annet med arealkrav.

Generelt om dyrevelferdsprogrammer for dyr i landbruket.

For mange av dyreartene i landbruket er opprettet dyrevelferdsprogrammer, og det er næringen som lager og kontrollerer etterlevelsen av programmene. Programmene er forskriftsfestet. Dyrebeskyttelsen Norges oppfattelse er at disse dyrevelferdsprogrammene generelt ikke er med på å gi dyrene bedre velferd. Ett eksempel er dyrevelferdsprogrammet for slaktekylling. I utgangspunktet er maksimal tetthet på 25 kg/m², noe som kan gi akseptabel velferd for dyrene. Bønder som er med i dyrevelferdsprogrammet kan ha opptil 36 kg/m², noe som i seg selv bidrar til dårligere velferd for kyllingene.

Når det gjelder dyrevelferdsprogram for slaktegris, viser Mattilsynets tilsyn med svinenæringen¹ at mer enn halvparten av besetningen som ble inspisert hadde brudd på regelverket, selv om de deltar i et dyrevelferdsprogram. Dyrebeskyttelsen Norge mener at dyrevelferdsprogrammene som finnes i dag, ikke stiller store krav som går utover minimumskravene i lovverket. Mattilsynets funn i svinenæringskampanjen viser at dyrevelferdsprogrammene ikke en gang greier å motivere bøndene til å overholde eksisterende lovverk.

Dyreholder (bonden) som en viktig faktor for dyrevelferden.

Det er for mange dyretragedier hvert år, der et større antall dyr utsettes for alvorlig vanskjøtsel over tid slik at dyrene utsettes for langvarig lidelse og mange dyr dør eller må avlives. I en del tilfeller kan hendelsen knyttes til dårlig mental helse hos bonden.

Dyrebeskyttelsen Norge

Det er utført flere studier som blant annet har sett på bondens psykiske helse, blant annet doktoravhandlingen til Magnhild Oust Torske², som omhandler mental helse hos norske bønder konkluderer blant annet med at det er høyere forekomst av symptomer på depresjon hos bønder i forhold til andre yrkesgrupper.

Dyrebeskyttelsen Norge mener at bønder som sliter med psykiske (eller fysiske) helseplager ofte ikke vil kunne ha godt nok fokus på arbeidet sitt. Når arbeidet består i å sørge for at dyr får det de trenger for å leve (vann, mat og annet nødvendig stell) og kontakt med dyrene slik at bonden kan fange opp når dyrene ikke har det bra, vil det fort gå ut over dyrevelferden dersom bonden sliter. Det er derfor viktig å sette apparatet rundt bonden i system. Med apparat mener vi fôrleverandører, slakterier, veterinærer, avløsere, naboer, kollegaer, kommunens landbrukskontor mm. Det skal ringe en varselbjelle ved avvik, f.eks. at regelmessige fôrbestillinger uteblir, og det skal igjen mobilisere aktørene. Vi har sett at en stor utfordring dersom bonden trenger hjelp til å komme over kneika, er at det ofte mangler midler til å kjøpe fôr eller personell til å akutt ta over stellet av dyra.

Dyrebeskyttelsen Norge mener at det vil være et bedre tiltak for bonden og dyrevelferden dersom en avløser tok hånd om dyra hver 3. helg.

Det er en overvekt av Mattilsynets tilsynssaker med kronisk dårlig dyrehold som omhandler eldre bønder. Noen av disse dyreholdene krever svært mye av Mattilsynets begrensede ressurser da slike dyrehold skal følges opp og veiledes i lang tid før det eventuelt er aktuelt å ilegge aktivitetsforbud. Dyrebeskyttelsen Norge ønsker derfor at også bønder, på lik linje med andre yrkesgrupper, skal miste «stillingsvernet» ved fylte 70 år. Dyrebeskyttelsen Norge mener at en Mattilsynet ikke skal bruke ressurser på å veilede en bonde i etterlevelse av regelverket etter at bonden har fylt 70 år, men at dyreholdet bør kunne avvikles av Mattilsynet ved brudd på regelverket.

Kilder:

¹ Mattilsynet, *Nasjonal tilsynskampanje om velferd for svin 2021-2022*

² Magnhild Oust Torske, *Mental health in Norwegian farmers*, doktoravhandling 2017.